

Izvirni znanstveni članek  
UDK 366.5:336.77:330.567.22

# Sodna presoja glavnega predmeta v pogodbi o potrošniškem kreditu

MATEVŽ ZGAGA  
*pomočnik direktorice Sektorja pravnih  
poslov v Deželni banki Slovenije, d.d.*

## 1. Uvod<sup>1</sup>

Mineva 30 let od uveljavitve »kraljice med direktivami«,<sup>2</sup> Direktive Sveta 93/13/EGS o nedovoljenih pogojih v potrošniških pogodbah.<sup>3</sup> V drugi polovici svojega za zdaj še kratkega veka je dala sodno prakso spodobnega obsega, a nenavadno ozkega spektra. Večina odločb, sprejetih na tej podlagi, namreč zadeva le eno vrsto pogodb: potrošniške kredite. Razlog za to verjetno ni, da bi ponudniki kreditov pripravljali pogodbene pogoje, ki bi bili sami po sebi kaj manj pošteni od pogojev drugih podjetij. Verjetnejše pojasnilo je v naravi kredita. Pogodbe o potrošniških kreditih so dolgoročne in kompleksne. Sklenjene so v povprečju z ekonomsko manj močnim delom prebivalstva. Še zlasti, ko gre za stanovanjske kredite, so visokih zneskov in zadevajo eno najbolj temeljnih dobrin, dom. Vse to jih v določenih razmerah napravi za hvaležno gojišče odločenosti za sodno pot.

Direktiva je nastajala petnajst let.<sup>4</sup> Abstraktnost njenega izražanja in izrazita jalovost prvega obdobja njenega obstoja sprožata vtis, da je bila iz ničesar ustvarjena v bruseljskih pravnih laboratorijih. To ne drži. Čeprav ima nekaj izvirnih gradnikov, je v resnici odsev in nadgradnja rešitev, ki so obstajale že prej. Pri tem kaže izpostaviti pomemben zgled nemške ureditve sodne kontrole splošnih pogodbenih pogojev. Ta se je intenzivno razvijala celotno 20. stoletje;

<sup>1</sup> Dr. Matevž Zgaga, zaposlen v Deželni banki Slovenije, d.d., pomočnik direktorice Sektorja pravnih poslov. Razkritje nasprotja interesov: avtorjev delodajalec je tožena stranka v kolektivnem potrošniškem sporu v zvezi s klavzulo obrestnega dna. Avtor je sklenil eno kreditno pogodbo za nepremičnino in je porok pri drugi.

<sup>2</sup> Gašperin, str. 38.

<sup>3</sup> UL L 95, 21. 4. 1993.

<sup>4</sup> Pfeiffer v Wolf, Lindacher, Pfeiffer (ur.), 7, Vorbem. vor Art. 1, r. št. 6-7; v slovenščini Gašperin, str. 39.

sprva pod vplivom v Nemčiji močne tradicije občega prava, po drugi svetovni vojni pa vsaj delno ob tistem motivu skrbi za pravno okolje, ki bi bilo prijazno cenjenemu sloju malih podjetij.<sup>5</sup> Vplivala je na številne države germanskega pravnega kroga.

Med slednjimi je nekdanja Jugoslavija leta 1978 sodno presojo splošnih pogojev poslovanja uzakonila v 143. členu Zakona o obligacijskih razmerjih (ZOR).<sup>6</sup> Že ureditev v ZOR je vsebovala večino bistvenih prvin, ki smo jih dvajset let kasneje na drugi podlagi prenesli še v 24. člen Zakona o varstvu potrošnikov (ZVPot).<sup>7</sup> A vse do drugega desetletja 21. stoletja te norme niso bile deležne večje pozornosti v literaturi. Prav tako – z izjemo nekaterih korekcij pogojev zavarovalnih polic – niso prinesle opaznejše sodne prakse.

Poprejšnje zatišje so povsem prevetrile velika finančna kriza v letih 2008–2013 in dve veliki deprecijaciji evra proti švicarskemu franku v letih 2011 in 2015, ki sta občutno povišali obremenitev potrošnikov z obveznostmi v tej valuti in prejemki v drugi. Sodišče EU je po letu 2010 sprejelo niz pomembnih odločb in pravo varstva potrošnikov dalo močan pospešek. V Sloveniji je najizrazitejša normativna posledica gromke debate o kreditih v frankih tretji odstavek 23. člena novega Zakona o varstvu potrošnikov (ZVPot-1).<sup>8</sup> Z njim smo dobili izrecno pooblastilo sodiščem, da izvajajo nadzor na etični podlagi tudi nad glavnimi pogoji vnaprej pripravljenih potrošniških pogodb.

## 2. O posebnem položaju glavnega predmeta potrošniških pogodb

Če Direktiva 93/13/EGS ni laboratorijski produkt, kakšna je bila potem njena razvojna pot? Civilno pravo je bilo dolga stoletja prepojeno z naukom o ekvivalenci pogodbenih dajatev.<sup>9</sup> Po industrijski revoluciji je takšen pogled na pogodbeno pravo postal moteč za nastali sloj velikih podjetij, ki novih tehnološko intenzivnih proizvodov ni hotel ponujati v stalni negotovosti pred očitki neustreznosti med ceno in izdelkom. Razmišljanje o nadzoru ekvivalence je preživelo v manj pomembnih fragmentih, kot je na primer institut čezmernega prikrajšanja (118. člen Obligacijskega zakonika – OZ).<sup>10</sup> Toda nov pogled na menjavo ni prinesel le zmagovalcev. Industrijska doba je postregla tako z bliščem kot z bedo. Poskus odgovora na slednjo v civilnem pravo so bila nova protioderuška pravila. Ta večinoma niso več preganjala

<sup>5</sup> Lehmann, Ungerer, str. 316. Številne sodne odločbe, katerih širši vpliv je danes čutiti predvsem v pravo varstva potrošnikov, sploh niso izšle iz potrošniških sporov (Gsell, str. 239).

<sup>6</sup> Uradni list SFRJ, št. 29/78.

<sup>7</sup> Uradni list RS, št. 20/98.

<sup>8</sup> Uradni list RS, št. 130/22.

<sup>9</sup> Kötz, str. 161.

<sup>10</sup> Uradni list RS, št. 83/01.

zgolj objektivnega nesorazmerja. Predpisi so zdaj kot pogoj za razveljavitev dodatno zahtevali obstoj subjektivnega elementa pri oderuhu.<sup>11</sup> Krog pogodb, ki jih je bilo mogoče izpodbijati zaradi neobstoja ekvivalence dajatev, se je znatno zožil. Zunaj tega kroga naj bi ljudje sami zmogli presojo, ali je posel zanje dober ali ne. Ko je hitro rastoč obseg menjave naglo dvigoval družbeni proizvod in s tem moč države, se je bilo težko zoperstaviti argumentom v prid liberalne ureditve.

Toda hitro se je pokazalo, da idealistične predpostavke, na katerih so gradile teorije pogodbene svobode iz časa zgodnjega kapitalizma, niso podane v transakcijah, ki so temeljile na množični proizvodnji in prodaji prek splošnih pogodbenih pogojev. Predstava racionalne in odgovorne stranke, ki pogodbo pred sklenitvijo skrbno preuči ter izbere ponudnika z najprimernejšimi splošnimi pogoji, v resničnem življenju praviloma zataji.<sup>12</sup> Pravo na splošno nima razumevanja za neskrbno obnašanje v predpogodbeni fazi. Ko gre za dolge, bralno naporne in za razumevanje zahtevne pogodbe, ki so enostransko določene in nanje tako ali tako ni mogoče vplivati, očitek takšne neskrbnosti otopi. Zasnova množične pogodbe je klicala k reciklaži na videz preživele sodne kontrole na etični podlagi brez potrebe po dokazovanju subjektivnega elementa. Predvsem v Nemčiji so pravotvorno funkcijo vzela v svoje roke sodišča. Do sredine 20. stoletja so iz načela vestnosti in poštenja razvila zrelo doktrino, po kateri je za razveljavitev pogodbenih določil, ki jih je vnaprej pripravila ena stranka, zadoščalo, da so objektivno nepoštena.<sup>13</sup>

Večina evropskih držav je temu na različne načine sledila šele v zadnji tretjini 20. stoletja. Sredi sedemdesetih let je spoznanje o potrebi po skupni politiki varstva potrošnikov prodrlo tudi v organe tedanje EGS.<sup>14</sup> Trajalo je krepko desetletje, preden je Evropska komisija julija 1990 v nadaljnje delo predložila prvi osnutek direktive o nepoštenih pogojih v potrošniških pogodbah.<sup>15</sup> Ta od presoje poštenosti še ni izločil glavnih (tudi: osrednjih) pogodbenih pogojev. Ali si pripravljavci z ločnico med glavnimi in drugimi pogoji sploh niso belili glave ali so sprva povsem zavestno želeli, da naj bodo tudi osrednji pogodbeni pogoji predmet sodne presoje po direktivi, ni jasno. Po nekaj zelo kritičnih tonih do takšnega predloga<sup>16</sup> je končno besedilo z drugim odstavkom 4. člena presojo poštenosti izrecno omejilo na »stranske« pogodbene pogoje.

<sup>11</sup> Na naših tleh Zakon št. 47 z dne 28. maja 1881 zoper nepošteno postopke v kreditnih opravilih ali poslih (Državni zakonik za kraljevine in dežele v državnem zboru zastopane, št. XXI z dne 31. maja 1881), par. 8. V Nemčiji glej par. 138(2) BGB iz leta 1900, v Švici par. 21 OR iz leta 1911.

<sup>12</sup> Atamer, str. 629–632; McColgan, str. 82–92, 102–103, 109–110.

<sup>13</sup> O razvoju Zgaga, str. 48–49, 63–64.

<sup>14</sup> Pfeiffer v Wolf, Lindacher, Pfeiffer (ur.), 7, Vorbem. vor Art. 1, r. št. 6.

<sup>15</sup> UL C 243, 28. 9. 1990.

<sup>16</sup> Brandner, Ulmer, str. 655–656.

Od kod ideja o oazi za glavni predmet pogodbe? Ureditev, ki je obstajala do uveljavitve pravil o splošnih pogodbenih pogojih, je vsebovala več vzvodov za razveljavitve in varstvo pred posli, s katerimi je bilo narobe to, da je bil glavni predmet v očitnem nesorazmerju s protidajatvijo. Tako naj bi cenovna nesorazmerja, ki so bila posledica strukture ponudnikov, po možnosti blažili takrat še dokaj novi protimonopolni predpisi. Za nesorazmerja, nastala zaradi zlorabe specifičnih okoliščin ene stranke – ponovimo dobro znan seznam: stiske, težkega premoženjskega stanja, nezadostne izkušnosti, lahkomiselnosti ali odvisnosti<sup>17</sup> –, so bila najprej na voljo protioderuška pravila. Zunaj teh ekscesnih stanj naj bi bili kupci dovolj sposobni sami prepoznati ponudbo, ki jim pri določeni ceni ustreza. Sodni preizkus splošnih pogojev, ki zadevajo plačilo za izmenjane storitve oziroma blago – popreproščeno: cenikov –, je s te perspektive nepotrebno poleno pod noge kolektivnemu pohodu k največjemu zadovoljstvu v potrošnji. Sodna kontrola poštenosti je po teh pojmovanjih smiselna za preostale pogoje.<sup>18</sup> Drugi argument zoper kontrolo ustreznosti cene je, da ni nobenega pravnega merila, ki bi zagotavljalo smernice za tak nadzor.<sup>19</sup>

Tako je nazadnje obveljalo, da ocena poštenosti pogojev ne sme biti povezana niti z opredelitvijo glavnega predmeta pogodbe niti z ustreznostjo med ceno in plačilom za izmenjane storitve ali blago, če so pogoji v jasnem, razumljivem jeziku. Toliko o tem evropski zakonodajalec. Sodniki so ga kasneje dopolnili, da je zahteva po razumljivosti osrednjih pogodbenih pogojev stroga. Ni omejena na osnovno, »slovnično« razumljivost, temveč je bistveno, da je pogodbeni pogoj za povprečnega, normalno obveščenega in razumno pozornega ter preudarnega potrošnika oblikovan tako, da je ta zmožen oceniti ekonomske posledice, ki zanj iz njega izhajajo.<sup>20</sup> V nadaljevanju prispevka se s tem neskončno pomembnim dodatnim pogojem za imunost proti preizkusu poštenosti ne bomo več ukvarjali. Razumljivo pa vsakič, ko se bomo sklicevali na posebno usodo pravil o glavnem predmetu pogodbe, to velja izključno pod predpostavko njihove transparentnosti.

V Sloveniji smo ureditev kontrole splošnih pogodbenih pogojev, dokaj primerljivo nemški, dobili petnajst let pred Direktivo, z uveljavitvijo ZOR leta 1978. Materijo Direktive smo prenesli v svoj pravni red leta 1998 v sklopu velikih predpridružitvenih aktivnosti. Drugače od »države praosnove«, Nemčije, kjer so za namen prenosa Direktive novelirali prej obstoječo ureditev sodne kontrole splošnih pogojev v BGB,<sup>21</sup> pri nas nismo posegali v nastajajoči OZ,

<sup>17</sup> Glej 119. člen OZ. Primerjaj 141. člen ZOR.

<sup>18</sup> Tudi v »domovini« sodne kontrole poštenosti splošnih pogodbenih pogojev, Nemčiji, so osrednja pogodbeno določila izvzeta iz kontrole po par. 307 BGB; Schmidt v Wolf, Lindacher, Pfeiffer (ur.), 3, par. 307, r. št. 303. Glej tudi Atamer, Pichonnaz, str. 13, 28.

<sup>19</sup> Sodba SEU C-26/13, *Kásler*, z dne 30. 4. 2014, r. št. 55.

<sup>20</sup> Sodba SEU C-26/13, *Kásler*, z dne 30. 4. 2014, r. št. 71–74.

<sup>21</sup> BGB, par. 305–310.

temveč smo z zahtevami Direktive opravili prek (prav tako nastajajočega) ZVPot. Nova ureditev na obstoječo podlago iz 143. člena ZOR ni dodala izjemnih sprememb. Bistveno bolj kot površinsko drugačno besedilo 23. in 24. člena ZVPot bo na zaostritev varstva potrošnikov kasneje učinkovala obveznost upoštevanja sodne prakse Sodišča EU.

Okroglo obletnico uveljavitve Direktive je v Sloveniji pospremil novi ZVPot-1. V ureditev varstva pred nepoštenimi splošnimi pogoji je prinesel morda prelomno novost: predlagatelj zakona je podprl argumente potrošniških organizacij za razširitev sodne presoje poštenosti na osrednja pogodbeno določila. Zakonodajalec je predlogu sledil z eno enigmatično modifikacijo.

Kot dobro vemo, do letos veljavni ZVPot ni povzel določila drugega odstavka 4. člena Direktive. V zadnjem desetletju je bil to povod za številne razprave o tem, ali je šlo za redakcijsko pomanjkljivost ali za namerno odločitev Državnega zbora v prid višjemu varstvu potrošnikov. K množstvu že napisanega o tem dodajam nekaj spoznanj, ki jih v dosednji razpravi nisem zasledil. Prvi osnutek ZVPot, tako imenovane Teze,<sup>22</sup> je iz najzgodnejšega časa samostojnosti. Avtorji Tez so se opirali na tedaj znani osnutek Direktive iz leta 1990.<sup>23</sup> V svojem izdelku so 28. tezo, iz katere se je razvil 24. člen ZVPot, oblikovali po tedaj znanem evropskem zgledu brez omejitve na »stranske« pogodbene pogoje. Kasneje osnutka ZVPot v bistvenem niso več spreminjali, medtem ko se je osnutek Direktive pač spreminjal. Misel, da je Državni zbor s takšnim besedilom 24. člena želel zavestno zagotoviti še širše varstvo potrošnikov,<sup>24</sup> se ob tem zdi neprepričljiva. Tem bolj, ker nenavadno odstopanje od končnega besedila prvega odstavka 3. člena Direktive in obenem tesno prileganje osnutku iz leta 1990 ravno tako zasledimo pri opisu generalne klavzule v prvem odstavku 24. člena ZVPot.<sup>25</sup> Tudi Vrhovno sodišče RS je, vsaj za zdaj, koncept širitve presoje poštenosti na glavni predmet pogodbe odklonilo, vendar ne s sklicevanjem na genezo ZVPot. Oprimek je našlo v načelu lojalne razlage Direktive.<sup>26</sup>

<sup>22</sup> Poročevalec Državnega zbora RS, 18/1992, str. 49–61.

<sup>23</sup> Poročevalec Državnega zbora RS, 18/1992, str. 52, točka 20.

<sup>24</sup> Primerjaj Predlog zakona o varstvu potrošnikov z dne 19. 5. 2021 (EVA 2015-2130-0005), str. 95, četrty odstavek pojasnil 23. člena.

<sup>25</sup> V osnutku iz leta 1992 kot 28. teza; Zgaga, str. 208.

<sup>26</sup> Sklep VS RS II Ips 201/2017 z dne 7. 5. 2018, točka 26. V zadnjem času višja sodišča pogosto drugače (verjetno pod vplivom odločbe US RS Up-14/21-30 z dne 13. 1. 2022, točka 29), na primer sodba VSL II Cp 2118/2021 z dne 1. 4. 2022, točka 12; ali sklep I Cpg 644/2020 z dne 8. 11. 2022, točka 24; sodba in sklep VSM I Cp 889/2020 z dne 20. 2. 2023, točka 15; vendar drug senat v sodbi VSL I Cp 67/2022 z dne 25. 8. 2022, točka 19, še vedno proti splošni širitvi na glavni predmet pogodbe; primerjaj tudi sklep istega sodišča II Cp 1276/2022 z dne 19. 5. 2023, op. 6 (implicitno).

### 3. Merila opredelitve glavnega predmeta

Od uveljavitve ZVPot-1 dvomov ni več: tudi osrednja določila so zdaj predmet presoje poštenosti. Dvomi bodo poslej drugje. Kar nekaj časa je pričakovati veliko razprave o na videz miniaturnem vsadku, ki je zadnji hip našel pot v zakon. Vladni osnutek novega predpisa je v tretjem odstavku 23. člena predvideval izrecno določilo, da se nepoštenost pogodbenih pogojev presoja tudi v zvezi z opredelitvijo glavnega predmeta pogodbe in v zvezi z ustreznostjo med ceno in plačilom za izmenjane storitve ali blago, čeprav so pogoji v jasnem in razumljivem jeziku.<sup>27</sup> Na ta osnutek se je v Državnem zboru prilepila drobna korekcija. Podrobneje se ji bomo posvetili kasneje. Prej moramo dodati še nekaj pojasnil o kriterijih za razlikovanje med glavnim(i) in preostalimi pogodbenimi pogoji.

Preprosta ločevalna formula, da je osrednji predmet pogodbe pač opis blaga oziroma storitve in plačila zanj, ne povzroča težav pri enostavnih poslih z enkratno izpolnitvijo. Pri pogodbi o storitvi kemičnega čiščenja je tarifa za čiščenje suknjiča osrednje pogodbeno določilo, ki ga potrošnik praviloma zlahka razume, »drobni tisk« o omejitvi odgovornosti čistilnice pa stransko in težje zares razumljivo. Presoja se zaplete, ko imamo opraviti s kompleksnimi trajnimi pogodbenimi razmerji, v katerih cena ni več v (enem) določenem številu denarnih enot. Literatura včasih uporablja izraz »večdimenzionalna cena« (*multidimensional price*).<sup>28</sup> V kreditnih pogodbah je osnovno in učinkovito obrestno mero zelo enostavno razbrati in dokaj enostavno razumeti. A pomožna določila, ki še zadevajo obresti, so bistveno obsežnejša; večdimenzionalna. V pogodbah s sestavljeno obrestno mero dosežejo skoraj 1000 besed;<sup>29</sup> toliko kot esej na maturi. Tu se zastavlja vprašanje, ali je prav vse, kar po kreditodajalcih vnaprej pripravljene pogodbe določajo o obrestih, imuno proti kontroli po Direktivi in njenih nacionalnih odganjkih. In obratno: ali vse, kar dopolnjuje številčni opis obrestne mere, predstavlja »stranska« določila, ki so predmet presoje poštenosti?

Filigransko razdelanih meril za prepoznavo glavnega pogodbenega pogoja po 30 letih še ni. Stališče Sodišča EU, da je določilo drugega odstavka 4. člena Direktive izjema, zato ga je treba razlagati ozko,<sup>30</sup> je razumljivo. Nadaljnje napotilo nacionalnim sodiščem, da je treba pogodbenne pogoje, ki ustrezajo pojmu glavni predmet pogodbe, »razumeti kot pogoje, ki določajo bistvene dajatve iz te pogodbe in ki ji kot taki dajejo bistvene značilnosti, ob upoštevanju narave, splošne sistematike, pogodbenih določb ter pravnega in dejanskega konteksta pogodbe,«<sup>31</sup> pa

<sup>27</sup> Predlog zakona o varstvu potrošnikov z dne 19. 5. 2021 (EVA 2015-2130-0005), str. 13.

<sup>28</sup> Na primer Bar-Gill, str. 460 (na primeru kreditnih kartic).

<sup>29</sup> Avtorjeva ocena na podlagi nekaterih dosegljivih vzorcev pogodb slovenskih kreditodajalcev.

<sup>30</sup> Sodba SEU C-26/13, *Kásler*, dne 30. 4. 2014, r. št. 42.

<sup>31</sup> Sodba SEU C-26/13, *Kásler*, dne 30. 4. 2014, r. št. 49–59; ter sodba SEU C-96/14, *Van Hove*, z dne 23. 4. 2015, r. št. 33.

se ne sliši več nedvoumno. Možnih je več interpretacij. Literatura in sodna praksa različnih držav sta doslej razvili dva oziroma tri različne možne pristope.<sup>32</sup> Po prvem so glavni predmet samo pogodbeni pogoji, ki opredeljujejo plačilo za tisto, kar je bistvo pogodbe. Slaven primer takega pristopa je v sodbi najvišjega nemškega sodišča o nepoštenosti pogodbenega pogoja, ki določa nadomestilo za odobritev kredita.<sup>33</sup> Po drugem, širšem pristopu so glavni predmet vsi pogodbeni pogoji, ki kakorkoli opredeljujejo plačilo za (vsako) blago ali storitev, ki ju potrošnik dobi s pogodbo. Primer takega razumevanja je nič manj slavna odločba vrhovnega sodišča Združenega kraljestva v zadevi *OFT v Abbey National*.<sup>34</sup> Šlo je za presojo določil v pogodbah o vodenju računa, da je v primeru pozitivnega stanja vodenje računa brezplačno (*free if in credit*), medtem ko je prestop v limit sprožil obračun visokih nadomestil. V skladu s široko razlago izjeme iz drugega odstavka 4. člena Direktive (kaksnakoli?) klavzula o nadomestilih za pogodbeno storitev po mnenju lordov pomeni osrednje pogodbeno določilo. Glede na prej omenjeni razvoj sodne prakse bi Sodišče EU takšno stališče danes najbrž odklonilo; morda bi zdržalo na primer pri splošnih pogojih izposoje stvari, saj so spoštovanje pogodbenih rokov ter za primer kršitve predpisana plačila tam bistvena. Tretji pristop je tak ali drugačen kompromis med prvim in drugim. Nemara je prej omenjena nemška sodba v resnici takšne vmesne narave, saj je Zvezno sodišče poudarilo, da so tudi plačila za dodatne storitve izvzeta iz preizkusa poštenosti. Vsaj tiho naklonjenost kompromisnemu stališču je ravno tako zaznati v nekaterih odločbah Sodišča EU, na primer ko je bilo treba soditi o glavni naravi pravice do enostranske spremembe obrestne mere,<sup>35</sup> ali v odgovoru na prvo in tretje vprašanje v zadevi *QE*,<sup>36</sup> v kateri sploh ni šlo za višino potrošnikovega plačila, temveč za vprašanje predčasne zapadlosti. »Načeloma ne« oziroma »ne, razen če da« sta se glasila očitno ne povsem zadnja odgovora o izključitvi takšnih pogodbenih pogojev iz opisa v drugem odstavku 4. člena Direktive.

V slovenski sodni praksi izrazitih izvornih rešitev za zdaj ni. Naša sodišča so se z vprašanjem glavnega predmeta pogodbe pretežno ukvarjala v zvezi s krediti v švicarskih frankih. Bolj od razmejčitve med glavnimi in preostalimi pogodbenimi pogoji, pri čemer je od leta 2017 na vo-

<sup>32</sup> Cámara Lapuente v Atamer, Pichonnaz (ur.), str. 79–80.

<sup>33</sup> Sodba zveznega sodišča (BGH) z dne 13. 5. 2014, XI ZR 405/12, r. št. 24; Zgaga, str. 83, 252, 340. Morda je to v literaturi izdatno obravnavano stališče vplivalo na Sodišče EU v kasnejši sodbi SEU C-84/19, *Profi Polska*, z dne 3. 9. 2020, r. št. 86. Glej tudi sodbo SEU C-565/21, *CaixaBank*, z dne 16. 3. 2023, r. št. 21–24 (odklonilno glede glavne narave posredniških provizij).

<sup>34</sup> Sodba z dne 25. 11. 2009, [2009] UKSC 6.

<sup>35</sup> Sodba SEU C-143/13, *Matei*, z dne 26. 2. 2015, r. št. 57, 60. Glej tudi sodbo SEU C-472/10, *Invitel*, z dne 26. 4. 2012, r. št. 23.

<sup>36</sup> Sodba SEU C-600/21, *QE*, z dne 8. 12. 2022, r. št. 48–51.

Ijo izrecno stališče Sodišča EU,<sup>37</sup> je v teh zadevah šlo za razlago dejstva, da drugega odstavka 4. člena Direktive nismo prevzeli v ZVPot.

Strnemo lahko, da je pogodbene pogoje, ki zadevajo ceno, mogoče razvrstiti v dve skupini. Nobenih dvomov, da gre za glavni predmet pogodbe v smislu drugega odstavka 4. člena Direktive, ni pri osnovnem opisu predmeta in cene; v kreditni pogodbi torej pri znesku in ročnosti kredita ter obrestni meri.<sup>38</sup> Širši krog sestavljajo pomožna določila o tem. Samo zato, ker je določilo pomožno, še ni nujno, da ni glavno. Poved se sliši nadvse protislovno, a ustrezno opiše izziv pravilne uvrstitve posameznih določil v sklop glavnega predmeta pogodbe. To vprašanje bo sodišča vsekakor še zaposlovalo.

Vsaj v primerjalnem pravu. V Sloveniji je na prvi pogled videti, da bo z uveljavitvijo ZVPot-1 to razločevanje odpravljeno – razen kolikor bodo predmet presoje pogodbe, sklenjene pred 26. 1. 2023, pa pri tem na koncu 2. razdelka omenjena nova praksa nekaterih senatov višjih sodišč ne bo prepričala Vrhovnega sodišča. Kljub temu tudi pri nas stvari mogoče ne bodo tako preproste. Za to utegne poskrbeti napovedani element neznanega namena, ki ga je v končno besedilo ZVPot-1 včlenil Državni zbor:<sup>39</sup> besedo »lahko« v pravilu tretjega odstavka 23. člena, da se nepoštenost pogodbenih pogojev presoja tudi v zvezi z opredelitvijo glavnega predmeta pogodbe in v zvezi z ustreznostjo med ceno in plačilom. Obrazložitev se je glasila: »S predlagano spremembo presoja v zvezi z opredelitvijo glavnega predmeta pogodbe za sodišče ne bo obvezna, temveč se bo v posameznem primeru sodišče po prosti presoji odločilo, ali je treba presojo širiti tudi na to področje. Ob tem velja poudariti, da morajo biti v vsakem primeru za presojo predmeta in cene pogodbe izpolnjeni pogoji, ki jih zakon določa za opredelitev nepoštenih pogodbenih pogojev.«<sup>40</sup>

Kako bodo sodišča uporabljala ta element neznanega namena, je ta hip povsem neznano. Možnost, da bi Ustavno sodišče zaradi nezadostne določnosti tretji odstavek 23. člena ZVPot-1 razveljavilo, za zdaj odmislimo.<sup>41</sup> Eleganten izhod iz te nenavadne zagate bi bila omejitev presoje poštenosti le na širši krog osrednjih pogodbenih določil, s čimer bi določitev cene v

<sup>37</sup> Sodba SEU C-186/16, *Andriuciu*, z dne 20. 9. 2017, r. št. 38–41.

<sup>38</sup> Primerjaj sklepni predlog generalnega pravobranilca N. Wahla z dne 27. 4. 2017 v zadevi C-186/16, *Andriuciu*, r. št. 43.

<sup>39</sup> Amandma so prispevali poslanci vladne koalicije.

<sup>40</sup> Glej <[https://www.dz-rs.si/wps/portal/Home/zakonodaja/izbran/!ut/p/z1/04\\_Sj9CPykyssy0xPLMnMz0vMA-flJo8zivSy9Hb283Q0N3E3dLQwCQ7z9g7w8nAwsnMz1w9EUGAWZGgS6GDn5BhsYGwQHg-pHEaPFA-AdwNCBOPx4FUfNL8gNDQ11VFQEAAAXcoa4!/dz/d5/L2dBISEvZ0FBIS9nQSEh/?uid=C1257A70003E-E6A1C12588BD0022B0A9&db=konzak&mandat=IX&ctip=doc](https://www.dz-rs.si/wps/portal/Home/zakonodaja/izbran/!ut/p/z1/04_Sj9CPykyssy0xPLMnMz0vMA-flJo8zivSy9Hb283Q0N3E3dLQwCQ7z9g7w8nAwsnMz1w9EUGAWZGgS6GDn5BhsYGwQHg-pHEaPFA-AdwNCBOPx4FUfNL8gNDQ11VFQEAAAXcoa4!/dz/d5/L2dBISEvZ0FBIS9nQSEh/?uid=C1257A70003E-E6A1C12588BD0022B0A9&db=konzak&mandat=IX&ctip=doc)> (2. 10. 2023).

<sup>41</sup> Razprava o ustavnopravnih vidikih našega novega pravila ni predmet tega prispevka. Bralci, ki bi radi analizirali te vidike in želijo »nekje začeti«, lahko to storijo na primer pri odločbi US RS U-I-287/95 z dne 14. 11. 1996 (glej zlasti točko 10) ali pri odločbi U-I-28/16 z dne 12. 5. 2016.

ožjem smislu ostala še naprej izvzeta iz kontrole. Toda če bi bil to zakonodajalčev namen, bi v tretjem odstavku 23. člena izpustil odlomek »in v zvezi z ustreznostjo med ceno in plačilom za izmenjane storitve ali blago«. Očitno so se poslanci čisto zares odločili, da tretji veji oblasti podelijo za naše pravo izredno široko diskrecijo.<sup>42</sup> Pravilna prepoznavna glavnega pogodbenega predmeta bo zato še vedno pomembna tudi pri nas. Pogodbeni pogoji, ki ni osrednje določilo, ne more ubežati presoji poštenosti. Pri osrednjih pogodbenih določilih pa bo naloga sodišč, da razvijejo prepričljiva in notranje skladna merila za njihov sprejem v presojo poštenosti. Ob upoštevanju, da so že na voljo pravila o transparentnosti in o oduševski pogodbi, gre možne kriterije iskati predvsem v okoliščinah zunaj sfere podjetja. V poštev pridejo: razvitost produkta, konkurenčno stanje zadevnega trga, pomen predmeta pogodbe za potrošnike, obstoj specialnih pravil za konkretno blago oziroma storitev, obstoj in pristojnosti panožnega nadzornega organa in tako naprej.

#### 4. Vsebinska presoja poštenosti

Ob napetosti razprave o tem, ali je 23. in 24. člen starega ZVPot treba tolmačiti tako, da so tudi osrednji pogodbeni pogoji podvrženi presoji poštenosti, smo pogosto prezrli, da to ni največji izziv poštenostne kontrole. Najtrši oreh so vsebinska merila nepoštenosti. Pri presoji glavnih pogojev bo naloga dovolj zahtevna že, ko bo šlo za stranske cenovne pogodbene pogoje. Tehtanje pravičnosti cene v ožjem smislu bo samó še napornejše.

To ne pomeni, da je odločanje v popolni diskreciji sodišča. Predstavili smo, kako dolga je bila pot do današnje ureditve. Na njej se je razvilo več pripomočkov za uporabo visoko abstraktnih relevantnih pravnih standardov. Te pripomočke bomo najprej našteali. Ker je tretji odstavek 23. člena ZVPot-1 naša avtonomna rešitev, priloga k Direktivi in odločbe Sodišča EU med njimi same po sebi nimajo nadrejenega statusa. Sledila bo analiza nekaterih primerov pogojev iz pogodb o potrošniških kreditih, ki bi lahko predstavljali glavni predmet pogodbe.

V tem delu razprave bomo zapostavili dejstvo, da so v tretjem odstavku 23. člena ZVPot-1 štiri različna, alternativno določena vsebinska merila nepoštenosti, medtem ko sta v prvem odstavku 3. člena Direktive le dve, ki sta določeni kumulativno. Razhajanje med pravnima aktoma najverjetneje znova ni posledica zavestne odločitve, temveč v 2. razdelku že predstavljene opustitve osvežitve starih Tez s kasneje izpiljenim in sprejetim besedilom Direktive.<sup>43</sup> Res se zdi, da je Sodišče EU v slovenskem sistemu alternativnih kriterijev nepoštenosti pre-

<sup>42</sup> Primerjalnopravno ni brez vsaj daljnih vzporednic. Glej na primer člen 140A Zakona o potrošniških kreditih (Consumer Credit Act) Združenega kraljestva. Glej tudi Atamer, str. 627.

<sup>43</sup> Glej tudi Zgaga, str. 208.

poznalo višjo raven varstva potrošnikov,<sup>44</sup> in res je Sodišče EU samo različno konkretiziralo obe abstraktni merili nepoštenosti iz prvega odstavka tretjega člena Direktive. Toda vsa našeta merila se v veliki meri prekrivajo. Dalo bi se zagovarjati, da splošni pogodbeni pogoj, ki v škodo potrošnika povzroči znatno neravnotežje v pogodbenih pravicah in obveznostih strank, vselej nasprotuje načelu poštenja in vestnosti.<sup>45</sup> Ne preseneča, da številne članice v svoje predpise sploh niso prenesle obeh kriterijev, ki ju predvideva prvi odstavek tretjega člena Direktive:<sup>46</sup> na praktični ravni ta opustitev ne povzroča nižjega varstva potrošnikov.

## 4.1. Podobni instituti

### *Načelo vestnosti in poštenja*

Pravila o sodni kontroli splošnih pogojev poslovanja v ZVPot-1 (in še bolj v starem ZVPot) so predvsem prenos Direktive. Toda na njih lahko gledamo – prav kakor na starejše, konceptualno zelo primerljivo pravilo 143. člena ZOR – tudi kot na konkretizacijo načela vestnosti in poštenja. V obeh primerih gre v osnovi za presojo na etični podlagi. Pri potrošniških kreditih je pomen poštenega ravnanja ne le pri sklepanju, temveč tudi pri izvrševanju pravic in izpolnjevanju obveznosti iz teh pogodb še podčrtan s 5. členom Zakona o potrošniških kreditih (ZPotK-2).<sup>47</sup> Obstoječa širša sodna praksa v zvezi z načelom vestnosti in poštenja torej pride v poštev kot pripomoček za vsebinsko polnitev standardov iz 23. člena ZVPot-1.

Veliko izpeljank iz načela vestnosti in poštenja je »postopkovne« narave. Ne omejujejo pogodbene vsebine, temveč zapovedujejo ali prepovedujejo določeno obnašanje strank: informacijska dolžnost, prepoved zlorabe pravice, prepoved ravnanja v nasprotju s preteklim obnašanjem. Niso brez pomena za vidike te razprave – posebej ustrezno informiranje, ki si zasluži svoje prispevke in jih tudi dobiva –, a jih ne bomo podrobneje obravnavali. V bolj vsebinskem pogledu je morda najpomembnejša konkretizacija načela vestnosti in poštenja v pogodbenem pravu zahteva po osnovnem upoštevanju interesov nasprotne stranke.<sup>48</sup> Več sodnih odločb se sklicuje na traktat Vesne Kranjc: »Vestnost in poštenje terjata od udeležencev, da si pri sklepanju in izvrševanju pravic in izpolnjevanju obveznosti ne prizadevajo zgolj za uresničitev svojih interesov, ampak tudi za interese nasprotne stranke. [...] Načelo ne zahteva od udeležencev, naj nehajo uveljavljati svoje interese. Načelo le opozarja, da pravna pravila določajo meje pri

<sup>44</sup> Sodba SEU C-405/21, *Nova kreditna banka Maribor*, z dne 13. 10. 2022, r. št. 35. Glej tudi sodbo VS RS II Ips 8/2022 z dne 19. 4. 2023, točke 23–25.

<sup>45</sup> Stempel, str. 86, op. 35.

<sup>46</sup> Stempel, str. 88; Cámara Lapuente v Atamer, Pichonnaz (ur.), str. 74.

<sup>47</sup> Uradni list RS, št. 77/16 in nasl.

<sup>48</sup> Oziroma v prizadevanju za te interese. Glej sodbi VS RS III Ips 36/2014 z dne 14. 7. 2015, točka 17, in II Ips 205/2015 z dne 2. 6. 2016, točka 10.

uveljavljanju zgolj svojih interesov. Udeleženci morajo biti, kljub nasprotujočim si interesom, drug do drugega lojalni.«<sup>49</sup> Imperativ osnovnega upoštevanja interesov nasprotne stranke srečamo v malce drugačni zunanji podobi tudi pri analizi naslednjega splošnega instituta, ki je namenjen varovanju pravičnosti v pogodbenem pravu.

### *Presoja splošnih pogojev poslovanja po OZ*

S presojo splošnih pogojev pogodbe na podlagi 121. člena OZ se sodišča niso veliko ukvarjala. Kolikor so se, je največ odločb o splošnih pogojih zavarovalnic, kar ni brez uporabne vrednosti za presojo kreditnih pogodb. Večkrat poudarjeno vsebinsko merilo za presojo pretirane strogosti (v 121. členu OZ se ta pojem pojavlja v družbi s siceršnje nepravičnostjo, zato je tudi to merilo nedvomno izpeljava iz načela vestnosti in poštenja) splošnih pogojev je, ali slednji enakomerno porazdelijo rizike pogodbenih strank. Odgovor je odvisen od okoliščin primera. Isto določilo je lahko v posameznih okoliščinah nepravilno in v drugih ne.<sup>50</sup> Dosegljive odločbe je mogoče dati pod skupni imenovalec s posplošitvijo, da so določila prestroga zlasti tedaj, ko brezizjemno sankcionirajo neko ravnanje zavarovanca, čeprav to ravnanje ne poveča nujno tveganja zavarovalnice.<sup>51</sup>

To razlogovanje si zasluži komentar. Glede na relativno prezrtost ekonomike prava v organizaciji pravne študija, ki je pri nas trajala krepko v to stoletje, se senati, ki so sprejemali našete odločitve, najbrž niso ukvarjali z ekonomsko analizo pogodbenih pogojev. Toda v odločitvah iz prejšnjega odstavka so instinktivno prišli do sklepov, ki niso tako daleč od zaključkov ekonomike prava. Na kratko osvetlimo »ekonomski« vidik presoje poštenosti. V vsakih pogajanjih imata stranki vsaj delno različne interese. Pogodbeno besedilo, ki nastane na koncu, je takšen ali drugačen rezultat učinkovanja nasprotnih sil obeh strank. Pogodba je v ekonomskem smislu z vidika skupne koristi popolna, če razporedi vsa možna tveganja tako, da vsak pogodbenik prevzame tista izmed njih, ki jih obvladuje lažje oziroma ceneje od sopolgodbenika.<sup>52</sup> Pri taki razporeditvi tveganj je skupna pripravljenost strank za sklenitev pogodbe največja<sup>53</sup> in z njo tudi družbena korist (vsaj če verjamemo, da je ta striktno pozitivno odvisna od obsega menjave). V nepregledni in nepredvidljivi človeški družbi je redkokateri dogovor vnaprej idealen. Toda pogodbeno določila, ki niso usmerjena k idealni razporeditvi tveganj in očitno nesorazmerno bremenijo eno stranko, so lahko v nasprotju z vestnostjo in poštenjem.

<sup>49</sup> Kranjc v Plavšak, Juhart (ur.), str. 97.

<sup>50</sup> Kranjc v Plavšak, Juhart (ur.), str. 640.

<sup>51</sup> Sklep VS RS II Ips 26/2016 z dne 30. 11. 2017; sodba VSL II Cpg 201/2010 z dne 6. 4. 2010 (neposredno na podlagi načela vestnosti in poštenja, in ne po 121. členu OZ).

<sup>52</sup> Cooter, Ulen, str. 215, 217.

<sup>53</sup> Schäfer, Ott, str. 325.

V teoriji – težje pa v praksi – je zanimivo merilo nepoštenosti odstopanje pogodbenih pogojev od hipotetične pogodbe, o kateri bi se stranki dogovorili v svetu brez transakcijskih stroškov. Malce poenostavljeno: v svetu, v katerem bi obe stranki imeli na razpolago brezplačno pomoč najboljših pravnih strokovnjakov in neomejeno časa.<sup>54</sup> Sledi takšnega razmišljanja je zaznati v pomembni sodbi Sodišča EU v zadevi *Aziz*,<sup>55</sup> ki jo bomo obravnavali čez nekaj odstavkov.

## 4.2. Črne in sive liste

Uporabno, čeprav ne vsemogoče orodje za prepoznavo nepoštenih pogodbenih pogojev so »črne liste« in »sive liste«. V zgodnji fazi prava splošnih pogodbenih pogojev so jih oblikovali v literaturi. Nekatere države imajo lastne uradne sezname z različnim učinkom.<sup>56</sup> Ob pripravi direktive o nepoštenih pogojih v potrošniških pogodbah je bilo že od začetka predvideno, da bo generalno klavzulo pospremil seznam primerov nepoštenih pogojev.<sup>57</sup> Seznam v prilogi k Direktivi je po treh desetletjih živahne evolucije tržnih praks in digitalizacije treba osvežiti. Razen tega ni scela zavezujoč.<sup>58</sup> Kljub temu je še vedno dokaj uporaben indikator boljše evropskega zakonodajalca. Dva primera pogodbenih klavzul zadevata tudi glavni predmet pogodbe o potrošniškem kreditu. Natančneje: zadevata širši krog pogodbenih določil o ceni, ki niso nujno glavni predmet v smislu drugega odstavka 4. člena Direktive.<sup>59</sup> To sta naslednja primera:

(1)(j) omogočanje ponudniku, da enostransko spremeni pogodbene pogoje brez tehtnega razloga, ki mora biti določen v pogodbi,

(1)(l) dovolitev, da ponudnik zviša ceno, ne da bi potrošnik imel ustrezno pravico odpovedi pogodbe, če je končna cena previsoka glede na dogovorjeno ceno ob sklenitvi pogodbe.

Pri tem je po določilu točke b drugega odstavka priloge dopusten pogoj, po katerem si ponudnik finančnih storitev pridrži pravico spremeniti obrestno mero ali vsoto drugih stroškov brez predhodnega obvestila, če za to obstaja tehten razlog, pod pogojem, da mora ponudnik o tem čim prej obvestiti potrošnika in ima ta pravico do takojšnje odpovedi pogodbe.<sup>60</sup>

<sup>54</sup> Primerjaj Kötz, str. 207.

<sup>55</sup> Sodba SEU C-415/11 z dne 14. 3. 2013, r. št. 69.

<sup>56</sup> Atamer, Pichonnaz, str. 21.

<sup>57</sup> Pfeiffer v Wolf, Lindacher, Pfeiffer (ur.), 7, Vorbem. vor Art. 1, r. št. 6.

<sup>58</sup> Tretji odstavek 3. člena Direktive 93/13/EGS. Primerjaj sodbo SEU C-478/99, *Komisija proti Švedski*, z dne 7. 5. 2002, r. št. 22.

<sup>59</sup> Glej tudi Cámara Lapuente v Atamer, Pichonnaz (ur.), str. 75.

<sup>60</sup> Primerjaj 32. uvodno izjavo Direktive 2008/48/ES.

Na opisano se je mogoče opreti pri presoji številnih pogodbenih pogojev v kreditnih pogodbah s spremenljivo obrestno mero. Klavzule o obrestnem dnu v pogodbah o kreditu s sestavljeno obrestno mero<sup>61</sup> se največkrat ne prilegajo povsem opisoma iz točk j in l prvega odstavka priloge. Vendar niso klasično enostransko spreminjanje obrestne mere, kot smo ga omenili v primeru Matei,<sup>62</sup> temveč uvajajo modificirano sledenje sklicni obrestni meri. Zato se po sklepanju z večjega na manjše zdi primerno stališče, da pride izjema po točki b drugega odstavka priloge v poštev tudi za tak tip pogodbenega pogoja, kolikor za to obstaja tehten razlog. Slednji bo največkrat znova v kreditodajalčevem nabavnem položaju in – za kreditodajalce, za katere velja 176. člen Zakona o bančništvu (ZBan-3) – v predpisih o obvladovanju tržnih tveganj ter o načrtovanju stroškov.<sup>63</sup>

### 4.3. Presoja poštenosti v praksi Sodišča EU

Vodilna odločba Sodišča EU, ki razčlenjuje kriterije nepoštenosti iz prvega odstavka 3. člena Direktive, je prej omenjena iz primera Aziz. Pojem znatno neravnotežje v škodo potrošnika je treba med drugim razlagati z analizo dispozitivnih nacionalnih določb. Pri tem niso upoštevna le dispozitivna materialna pravila za konkreten pogodbeni tip, temveč tudi obstoj sredstev, ki so po nacionalni zakonodaji na voljo, da potrošnik doseže prenehanje uporabe določenega pogoja. Večji odmik splošnih pogojev od celovite nacionalne ureditve nakazuje obstoj znatnega neravnotežja. Pri presoji, ali je ugotovljeno znatno neravnotežje v nasprotju z zahtevo dobre vere, je bistveno, ali bi ponudnik, če s potrošnikom lojalno in pravično posluje, razumno pričakoval, da bi potrošnik tak pogoj sprejel v okviru posamičnih pogajanj.

To tolmačenje je našlo pot v številne kasnejše sodne odločbe vseh članic. Ob nespornem vplivu te sodbe se je treba izogniti skušnjavi, da bi jo napravili za dogmo. Še enkrat gre poudariti, da znatno neravnotežje in nasprotovanje zahtevi dobre vere ter poštenja nista neodvisni kategoriji, temveč je med njima zveza in se v nemajhni meri prekrivata.<sup>64</sup> Tisto, kar je po mojem mnenju v tej odločbi res daljnosežno, je napotek k iskanju hipotetične volje strank v poštenih posamičnih pogajanjih. Kot smo opisali v 2. razdelku, je namreč smisel pravil o preizkusu poštenosti splošnih pogodbenih pogojev glajenje nesorazmerij, ki jih je prinesel privlačno ekspresen, a strupeno hladen način pogajanja in sklepanja pogodb industrijske dobe. (V digitalni dobi to velja, vsaj za zdaj, samo še bolj.)

<sup>61</sup> Primer klavzule: »Če euribor na dan določitve euriborja znaša manj kot 0,00 %, se namesto euriborja upošteva obrestna mera, ki je enaka 0,00 %, vse dokler euribor na dan določitve euriborja ne znaša spet več kot 0,00 %.«

<sup>62</sup> Sodba SEU C-143/13, *Matei*, z dne 26. 2. 2015.

<sup>63</sup> Uradni list RS, št. 92/21; Smernice Evropskega bančnega organa o odobravanju in spremljanju kreditov (EBA/GL/2020/06), odstavek 202 (zlasti alineja b).

<sup>64</sup> Stempel, str. 86, op. 35.

Pri tem ne smemo zamenjati rezultata poštenih posamičnih pogajanj s slepo prepustitvijo potrošnikovi volji. (Ponovimo: načelo vestnosti in poštenja ne zahteva od udeležencev, naj nehajo uveljavljati svoje interese.<sup>65</sup>) Samo en pogoj je, ki bi ga potrošniki v vseh pogajanjih zanesljivo sprejeli: prepustitev pogodbenega predmeta brez kakršnekoli nasprotne dajatve. Bistvo sojenja, ali bi podjetje »razumno pričakovalo, da bi potrošnik tak pogoj sprejel v okviru posamičnih pogajanj,« torej ni v iskanju zgolj potrošnikove volje, temveč je treba ugotoviti hipotetično voljo obeh strank in nato sklepati o poteku poštenih pogajanj.

Ko gre za presojo pogodbenega pogoja, ki ni cena v ožjem smislu (torej številčno opredeljena obrestna mera), se srečamo še z eno pomembno dilemo: ali na presojo poštenosti vpliva, če je zaradi konkretnega pogoja ponudnik potrošniku omogočil pridobitev storitve po nižji ceni? Vemo, da za obstoj znatnega neravnotežja ni nujno, da stroški, ki so posledica spornega pogoja, pomenijo znaten negativni ekonomski učinek za potrošnika.<sup>66</sup> Kaj pa obratno: ali znaten (*ex ante*)<sup>67</sup> pozitivni ekonomski učinek za potrošnika odtehta neravnotežje, ki bi ga sicer lahko očitali ponudniku?

O tem v domačem in primerjalnem pravu ni dovolj sodne prakse. Pred desetletjem je nemško najvišje sodišče zavrnilo obrambo čistilnega servisa, ki je omejitev svoje odškodninske odgovornosti opravičevalo s posledičnim znižanjem cene svojih storitev in z možnostjo, da si potrošnik za presežno škodo sam uredi premoženjsko zavarovanje.<sup>68</sup> Toda obrazložitev ni bila zgrajena okoli neomajne nepoštenosti takšne klavzule, temveč je sodišče opozorilo na pomanjkljivo informiranost in neiznajdljivost potrošnikov v tovrstnih zavarovalnih poslih. Videti je, da so vrata do upoštevanja nižje cene pri presoji poštenosti vendarle odprta. Tako je prav: če izvzamemo ekstremne primere razpolaganja z najosnovnejšimi človeškimi vrednotami, ki morajo ostati striktno prepovedani, je neugodno pogodbeno klavzulo mogoče kompenzirati z dovolj visokim popustom. Protiargument, da se poštenosti ne da kupiti, zavaja: ne gre za »nakup poštenosti«, temveč je obstoj slednje marsikdaj odvisen od cene. V nasprotnem primeru bi bila nepoštena tudi na primer dodobra uveljavljena in pri marsikaterem potrošniku priljubljena prodaja blaga z napako po nižji ceni.

V švicarski literaturi je zanimivo Probstovo razmišljanje. Po njem morejo podjetja domnevo, da potrošniki v individualnih poštenih pogajanjih ne bi sprejeli sporne klavzule, ovreči tako, da dokažejo konkretno prednost, ki kompenzira poslabšanje potrošnikovega pravnega polo-

<sup>65</sup> Kranjc v Plavšak, Juhart (ur.), str. 97.

<sup>66</sup> Sodba SEU C-226/12, *Constructora Principado*, z dne 16. 1. 2014, r. št. 22–23.

<sup>67</sup> Spomnimo na to, da je presoja poštenosti vezana na okoliščine ob sklenitvi pogodbe (prvi odstavek 4. člena Direktive 93/13/EGS). Vendar glej tudi sodbo SEU C-186/16, *Andriuciu*, z dne 20. 9. 2017, r. št. 58.

<sup>68</sup> Sodba BGH z dne 4. 7. 2013 v zadevi VII ZR 249/12, zlasti r. št. 36–37.

žaja.<sup>69</sup> Na prvi vtis priročna metoda, katere sprejemljivost se kaže tudi iz 19. uvodne izjave Direktive,<sup>70</sup> bo v praksi imela resno omejitev. Šolski primer konkretne prednosti, kjer bo ta metoda najuporabnejša, je ugodnejša cena. Odločitev bo razmeroma preprosta, če kreditodajalec po različni (efektivni) obrestni meri ponuja sicer primerljive kredite, od katerih nekateri vsebujejo sporno klavzulo in drugi ne. Dostikrat ni tako. Menim, da v primerih, ko neposredna primerjava ni mogoča, metode še ne gre vnaprej odkloniti. Dokazovanje, da je sporna klavzula omogočila, da so drugi pogoji ugodnejši, bi bilo treba dopustiti tudi drugače, denimo z verodostojnimi gradivi, ki so pospremila oblikovanje produkta. Za podjetje bo takšna obramba težja in za sodišče bo presoja napornejša, toda načelno jo kaže omogočiti. Pri tem ne morem dovolj poudariti, da mora podjetje celo pri nedvomni zvezi med sporno klavzulo in ugodnejšimi drugimi pogoji še vedno paziti na ustrezno informiranje potrošnika. Slednji ne sme kar podleči miku nižjih števil, ampak mora imeti na razpolago dovolj informacij, da lahko presodi, ali so drugi pogoji ugodnejši v zadostni meri, da to *ex ante* pomeni konkretno prednost siceršnjemu poslabšanju njegovega položaja.

## 5. Primeri presoje pogodbenih pogojev

Doslej povedano preizkusimo na treh primerih pogodbenih pogojev, izmed katerih sta vsaj dva v praksi ponudnikov potrošniških kreditov v Sloveniji pogosta. (1) Prvi je klavzula o obrestnem dnu, ki smo jo že omenili. Da bo sklicna obrestna mera po uveljavitvi ZVPot-1 v predvidljivi prihodnosti spet padla v negativno območje, se ta trenutek ne zdi visoko verjetno. Pravilna presoja te klavzule je kljub temu dovoljšen izziv za obravnavo zgolj na teoretični ravni. (2) Drugi primer zadeva določilo, da se pogodbeni obrestna mera poviša, če potrošnik zapre transakcijski račun pri kreditodajalcu, kar je vsaj na hitro v nasprotju z 98. členom Zakona o plačilnih storitvah, storitvah izdajanja elektronskega denarja in plačilnih sistemih (ZPlaSSIED).<sup>71</sup> (3) Zadnji primer se nanaša na pogodbeni pogoj, ki pride v poštev predvsem pri nebančnih kreditodajalcih: potrošnik ob sklenitvi pogodbe plača dodatno nadomestilo v zameno za pravico do odloga ali prestrukturiranja obrokov, če bi med odplačevanjem kredita imel potrebo po tem.<sup>72</sup>

### 5.1. Presoja, ali gre za glavni pogodbeni pogoj

<sup>69</sup> Probst, r. št. 46, 54, 71.

<sup>70</sup> Glej drugi in za ilustrativne namene (»iz tega med drugim sledi«) tudi tretji stavek.

<sup>71</sup> Uradni list RS, št. 7/18. Primer je delno povzet po vprašanju za predhodno odločanje SEU v zadevi C-689/20, *Banka DSK*. Predložitveno sodišče je vprašanje kasneje umaknilo.

<sup>72</sup> Primer je povzet po vprašanju za predhodno odločanje SEU v zadevi C-714/22, *Profi Credit Bulgaria*, vpr. št. 5. Ob zaključnem branju prispevka sodišče o primeru še ni odločilo.

Pred vsebinsko obravnavo poštenosti naštetih pogojev je treba preučiti, ali gre za glavne pogodbene pogoje. Prvi primer ureja pogodbeno obrestno mero. V kreditnih pogodbah, ki so se sklepale do junija 2022, ko je najpogostejša sklicna obrestna mera, 6-mesečni euribor, zapustila negativne vrednosti, je klavzula tudi konkretno določala obrestno mero za začetno obdobje. Odtlej je pogojne narave, če bi se referenčna obrestna mera spet spustila pod nič. Drugi primer prav tako zadeva obrestno mero, vendar le če potrošnik s svojim aktivnim ravnanjem povzroči uresničitev določenega pogoja. Tretji primer ne določa višine obresti, temveč dodatno neobrestno plačilo.

V skladu s širokim, »angleškim« razumevanjem glavnega predmeta pogodbe bi se vsi trije primeri izognili presoji poštenosti (pri tem ne gre izključiti možnosti izpodbijanja na drugi pravni podlagi, na primer po pravilih o pogodbeni kazni ali po specialnih predpisih o plačilnih storitvah). V primeru odločitve za ožji pristop je sodba zahtevnejša. Na prvi pogled še najmanj v prvem primeru, saj je pri roki stališče Sodišča EU v zadevi *Ibercaja Banco*.<sup>73</sup> Iz te sodbe je implicitno – vprašanje za predhodno odločanje namreč ni neposredno mérilo na kvalifikacijo pogodbenega pogoja kot glavnega predmeta –, a dokaj nedvoumno razbrati, da gre pri pogoju obrestnega dna za glavni predmet. Dejansko stanje v primeru iz Aragonije sicer ni bilo enako, kot je v tipičnem besedilu pogoja o obrestnem dnu slovenskih kreditodajalcev: *Ibercaja Banco* je, razen najnižje, določila tudi najvišjo obrestno mero.<sup>74</sup> Vseeno se zdi malo verjetno, da bi ta okoliščina, gotovo relevantna kasneje v morebitni vsebinski presoji poštenosti, mogla vplivati na prepoznavo glavnega pogodbenega predmeta. Še zlasti to velja, če je pogoj obrestnega dna konkretno učinkoval že ob sami sklenitvi kreditne pogodbe, torej če je bila sklicna obrestna mera v tem času negativna. V tem primeru namreč ni preveč drzno sklepati, da je šlo za »pogoj, ki določa bistveno dajatev iz pogodbe, ob upoštevanju narave, pogodbenih določb ter dejanskega konteksta pogodbe [podč. avt.]«<sup>75</sup>

Povsem drugače je s pogojem o »kazenskem« dvigu obrestne mere v primeru zaprtja transakcijskega računa pri kreditodajalcu. Bistvenost takšne dajatve si je ob pregovorni zvestobi potrošnikov do svojih bank kar težko predstavljati. Če k temu dodamo naklonjenost prej omenjenega specialnega predpisa svobodni izbiri ponudnika plačilnih storitev, bo zatrjevanje, da gre pri takem pogodbenem pogoju za glavni predmet, zelo težavno.

V tretjem primeru ne gre za tipično potrošnikovo plačilo v kreditni pogodbi, obresti. Vendar bi bilo nekreativno, če bi neobrestnim plačilom brezizjemno odrekli vlogo glavnega predmeta pogodbe samo iz formalnih razlogov. Tudi ožja izmed možnih razlag drugega odstavka 4. člena Direktive ni omejena na obresti. Kot smo v 3. razdelku videli v znanem nemškem

<sup>73</sup> Sodba SEU C-452/18 z dne 9. 7. 2020, r. št. 40–56.

<sup>74</sup> Sodba SEU C-452/18 z dne 9. 7. 2020, r. št. 14.

<sup>75</sup> Sodba SEU C-26/13, *Kásler*, dne 30. 4. 2014, r. št. 49–55.

primeru,<sup>76</sup> so celo po tej razlagi glavni predmet pogodbe tudi druga plačila, če potrošnik v zameno zanje prejme dodatno storitev, ki ni konzumirana že v osnovni kategoriji kredita. Pravica do odloga odplačil ni samoumevna. Res je, da ima ZPotK-2 nekaj kogentnih določil, ki varujejo potrošnike s težavami pri odplačevanju kreditov (zlasti za nepremičnino) (na primer drugi do četrty odstavek 54. člena in četrty odstavek 61. člena ZPotK-2). Vendar na podlagi zakona z izjemo občasnih interventnih predpisov še ni pravice do odloga. Če pogodbeni pogoj v zameno za dodatno plačilo potrošniku daje opcijo, da z enostransko izjavo zamakne zapadlosti obrokov, in jo potrošnik potrebuje, bi lahko tudi po ožjem pristopu spadal med osrednja določila.

## 5.2. Vsebinska presoja

Očitek klavzuli obrestnega dna je enostavno formulirati: kreditodajalec si je z njo v obdobju nizkih obrestnih mer zagotovil vsaj minimalno raven prihodka od obresti, s čimer je od sebe odvrnil najtežje posledice padca cene denarja, ne da bi kreditodajalcu prihranil najtežje posledice njenega kasnejšega dviga. Šolski primer nelojalnega poslovanja, pri katerem je podjetje upoštevalo izključno svoje interese – ali pač legitimen odziv na zgodovinsko edinstvene razmere na trgu denarja, ki ga povzroča implicitno »priznavajo« celo pozitivni predpisi (drugi odstavek 57. člena ZPotK-2)?

Sojenja se je mogoče lotiti na več načinov. Nakazal sem že, da je izmed pristopov k detekciji nepravilnosti posebej zanimiv tisti, ki izhaja iz širših okoliščin, zaradi katerih je sploh nastalo pravo splošnih pogodbenih pogojev. To je iskanje hipotetične volje strank v poštenih posamičnih pogajanjih. Če so vse druge pogodbene sestavine enake, je kredit brez klavzule obrestnega dna v obdobju negativne vrednosti sklicne obrestne mere seveda cenejši od kredita z določeno najnižjo skupno obrestno mero. Toda iz tega še ni mogoče sklepati, da kreditodajalec ne more razumno pričakovati, da bi potrošnik tak pogoj sprejel.

Učbeniški primer analize poštenih pogajanj o klavzuli spremenljive cene sta sestavila Schäfer in Ott.<sup>77</sup> Posnemajmo njun zgled: kreditodajalec bi na potrošnikove očitke o nesimetričnosti pogoja obrestnega dna najbrž odvrnil, da bo brez tega pogoja vsaj kratkoročno posloval z izgubo. »Toda saj bi najel kredit za 25 let in euribor ne bo vselej negativen ter boste z menoj zaslužili več kot dovolj,« bi odvrnil potrošnik. »Prvi hip so zakladniki ocenjevali, da bo euribor negativen le nekaj mesecev, a zdaj to stanje traja že pet let,« bi se branil kreditodajalec. »Kdo ve, kdaj bo temu konec. Meni nihče ne posoja po negativni obrestni meri. Morda si to lahko privoščijo v Frankfurtu, tu pa je drug svet. Razen tega regulator neusmiljeno opazuje, kako upravljamo tržna tveganja. Lahko se dogovoriva za kredit brez te klavzule, vendar bo pribitek

<sup>76</sup> Sodba zveznega sodišča (BGH) z dne 13. 5. 2014, XI ZR 405/12.

<sup>77</sup> Schäfer, Ott, str. 364–370.

na euribor potem bistveno višji. Vanj moram všteti vso trenutno negativno vrednost euribor in ga še dodatno povišati za rezervacijo za tveganje dodatnega upadanja v prihodnosti. Ne verjamem, da se vam to še splača. Premislite o kreditu po fiksni obrestni meri.«

»Dramski prizor« na tem mestu prekinimo. Namen tega prispevka ni podati definitivnih sodb o konkretnih primerih. Ne nazadnje bi jim bilo lahko očitati uvodoma poudarjena nasprotja interesov. Ta pa ne preprečujejo razprave, kakšna naj bodo vodila za odločanje, ki bodo najverjetneje pripeljala do prepričljivih sklepov. Opisane iztočnice – zapostavljene, a vsaj prikrito prisotne že v dosedanem stanju pravne stroke – so zgodovinsko, namensko in evropskoppravno vsekakor smiselne. Nikakor niso edine možne. Končne sodbe bodo odvisne od okoliščin primerov. Stranke sodišč ne bodo prepričevale z gledališkimi igrami. Toda če bodo kreditodajalci predstavili tehtne razloge, ki jih omenja priloga k Direktivi, je to lahko indic, da bi v hipotetičnih poštenih pogajanjih pogoj obrestnega dna branili tako srdito, da bi se mu tudi individualno dogovorjena pogodba ne izognila. Ali pa bi bila s tem pogojem, v smislu Probstovega pristopa, za potrošnika *ex ante* toliko cenejša, da ni nerazumno pričakovati, da bi potrošnik privolil vanjo. Da je takšen pristop pravilen pri presoji pomožnih cenovnih določil, je med vrsticami razbrati tudi iz sodbe Sodišča EU v primeru *Banco Primus*.<sup>78</sup>

Drugi primer se od prvega razlikuje v več pogledih. Drugače kot pri pogoju obrestnega dna je njegov vpliv na pogodbeno obrestno mero v celoti v potrošnikovih rokah; če se ne bo odločil za zaprtje računa pri kreditodajalcu, se pogodbeno obrestna mera ne bo spremenila. Razlika je tudi, da v drugem primeru obstajajo zakonska pravila, ki urejajo pravico do odpovedi trajnega pogodbenega razmerja. Poleg že omenjenega kogentnega pravila 98. člena ZPlaSSIED je tu še splošna pravica do odpovedi iz prvega odstavka 333. člena OZ.

Kljub temu po mojem mnenju tak pogodbeni pogoj ni nujno nepošten. Skoraj vse v ta namen potrebne argumente smo že spoznali. Dodajmo le, da ima kreditodajalec zaradi kontrolnega in kvazizavarovalnega pomena kreditojemalčevega računa upravičen interes po njegovem vodenju. Večina potrošnikov prejema le en glavni dohodek. Položaj kreditodajalca se s preusmeritvijo tega dohodka na drug račun v neki meri poslabša. Potrošnik je v izvršitvi odpovedi pogodbe o vodenju računa prost; posledice ga bodo doletele v obliki višje obrestne mere pri kreditu (kjer je ne nazadnje tudi možna menjava pogodbenega partnerja, pri kreditih s spremenljivo obrestno mero celo brez stroškov, po 3. točki petega odstavka 22. člena ZPotK-2). Dvig obrestne mere, ki je s pogodbo predviden v razumni višini,<sup>79</sup> je kompenzacija za poveča-

<sup>78</sup> Sodba SEU C-421/14, *Banco Primus*, z dne 26. 1. 2017. Šlo je za pogoj, da se obresti izračunajo upoštevuje 360 dni v letu, kar je za kreditojemalca nekoliko dražje. Napotitev na razumno pričakovanje, da bi potrošnik tak pogoj sprejel v okviru posamičnih pogajanj, je pri r. št. 60.

<sup>79</sup> Primerjaj 252. člen OZ; da je pogodbeno kazen v pogodbah o potrošniškem kreditu možna (v zavarovanje nedelarne obveznosti), implicitno izhaja iz drugega odstavka 16. člena ZPotK-2, ki je povzel točko d drugega odstavka 18. člena Direktive 2008/48/ES.

no tveganje kreditodajalca in je dopusten. V primeru, da je bil potrošnik za zavezo k ohranitvi računa »nagrajen« z nižjo obrestno mero, ni mogoče vnaprej zavrniti teze, da bi v pogodbeni pogoj o pogodbeni kazni privolil tudi na podlagi individualnih pogajanj.

Sodba o poštenosti tretjega primera je prav tako močno odvisna od njegovih podrobnosti. Če podjetje pravice, ki jih imajo potrošniki po zakonu, predstavlja kot posebnost ponudbe, gre za zavajajočo poslovno prakso (deseta točka 51. člena ZVPot-1). Vsaka razprava o hipotetični volji strank je v tem primeru odveč. Nasprotno nepoštenosti ni, če je bil pogodbeni pogoj oblikovan tako, da je z njim potrošnik dejansko dobil pravico do enostranske določitve kasnejše zapadlosti posameznih obrokov, in je pri tem smel prosto izbirati, ali bo v pogodbo proti doplačilu dodal ta pogoj.

### 5.3. Presoja valute kredita in obrestne mere

Za konec vzemimo pod drobnogled še samo središče pogodbe o kreditu: znesek in valuto kredita ter obrestno mero. V skladu s tretjim odstavkom 23. člena ZVPot-1 ni formalnih ovir, da sodišča svoje diskrecijske pravice ne bi razširila tudi nad povsem osrednji pogodbeni pogoj. Čeprav je tretji odstavek 23. člena ZVPot-1 morda nastal prav zaradi izkušenj s krediti v švicarskih frankih, menim, da bi bila njegova uporaba za presojo najbistvenejših pogojev pogodb o potrošniških kreditih silno neposrečena. Presoja dopustne višine obresti že od leta 2004<sup>80</sup> ne temelji le na generalni klavzuli prepovedi oderuških poslov, temveč so meje izrecno določene. Za kreditodajalce, ki niso banke oziroma hranilnice, velja, da sme efektivna obrestna mera na dan sklenitve pogodbe znašati največ 200 odstotkov zadnje objavljene povprečne efektivne obrestne mere, ki jo uporabljajo banke in hranilnice (26. člen ZPotK-2). Po mojem védenju to omejitev dosledno upoštevajo tudi banke in hranilnice. Končno, z uveljavitvijo nove direktive o potrošniških kreditih naj bi države članice uvedle količinske omejitve obrestne mere oziroma skupnih stroškov kredita za vse kreditodajalce.<sup>81</sup> Glede kreditov v tuji valuti veljavni ZVPot-2 za zaščito potrošnikov prav tako vsebuje več posebnih pravil o informiranju in o pravici do konverzije v domačo valuto (šesti odstavek 7. člena, 22. točka drugega odstavka 12. člena, 4. točka prvega odstavka 38. člena, 7. točka prvega odstavka 39. člena in 52. člen ZPotK-2).

Zato presoja poštenosti glavnega predmeta oziroma razmerja med ceno in storitvijo na splošno ne bo smiselna tam, kjer v dobro potrošnikov že obstajajo specialna pravila. Utemeljena

<sup>80</sup> Člen 6 Zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o potrošniških kreditih (ZPotK-A), Uradni list RS, št. 41/04.

<sup>81</sup> Evropska komisija, Predlog Direktive Evropskega parlamenta in Sveta o potrošniških kreditih, 30. junij 2021, COM(2021) 347, člen 31.

bo kvečjemu tam, do koder varstvo teh pravil ne seže. To bo predvsem pri nekaterih vidikih produktov v zgodnji razvojni fazi, ko specialna pravila še niso razvita.

## 6. Sklep

V novi ureditvi presoje poštenosti glavnega predmeta potrošniških pogodb, sklenjenih z uporabo vnaprej pripravljenih splošnih pogojev, je dobrega pol leta po uveljavitvi ZVPot-1 malo gotovega. Kriteriji za kategorizacijo glavnega predmeta in s tem za ločevanje med obligatorno ter fakultativno presojo poštenosti za zdaj niso dokončno razdelani. Pripomočki za vsebinsko presojo poštenosti so že na voljo, vendar so uporabni predvsem za presojo pomožnih cenovnih pogojev in ne tudi razmerja med plačilom ter prejeto storitvijo. Končno in morda ključno, merila za sprejem glavnega pogodbenega pogoja v presojo poštenosti so popolna neznanka. Preden bomo imeli takó razdelano sodno prakso, da bo pravni položaj podjetij in potrošnikov dovolj predvidljiv, bo minila vrsta let.

Kljub temu lahko podjetja vsaj pri pomožnih cenovnih pogojih zmanjšajo pravna tveganja. Podjetja, vključno z bankami, v skrbi za svoj ugled vse bolj poudarjajo svojo družbeno odgovornost. Družbeno odgovorno podjetje si pri vsakodnevnih poslovnih dejavnostih pristočno prizadeva upoštevati družbene in okoljske potrebe.<sup>82</sup> Zato ni pretirano pričakovati, da kreditodajalci pri razvoju produktov analizirajo interese potrošnikov. S tem, ko bodo to storili, bodo obenem izpolnili zahteve panožne regulative.<sup>83</sup> In s tem, ko bodo to dokumentirali, si bodo olajšali ne le dokazovanje panožnemu nadzornemu organu, temveč tudi argumentacijo v morebitnih prihodnjih sporih. Simulacija poštenih individualnih pogajanj, na katero smo se v drugem delu tega prispevka pogosto sklicevali, naj bo v samem središču te analize.

## Literatura

- ATAMER, Yeşim. Why Judicial Control of Price Terms in Consumer Contracts Might Not Always Be the Right Answer – Insights from Behavioural Law and Economics. *The Modern Law Review*, 2017, letn. 80, 4, str. 624–660.
- ATAMER, Yeşim, PICHONNAZ, Pascal (ur). *Control of Price Related Terms in Standard Form Contracts*. Cham: Springer, 2020.
- BAR-GILL, Oren. Price Caps in Multiprice Markets. *The Journal of Legal Studies*, 2015, letn. 44, št. 2, str. 453–476.

<sup>82</sup> Glej <<https://spot.gov.si/sl teme/kaj-je-druzbeno-odgovornost-podjetij/>> (26. 9. 2023).

<sup>83</sup> Odstavek 39.b Smernic Evropskega bančnega organa o odobranju in spremljanju kreditov (EBA/GL/2020/06).

- BRANDNER, Hans Erich, ULMER, Peter. The Community Directive on Unfair Terms in Consumer Contracts: Some Critical Remarks on the Proposal Submitted by the EC Commission. *Common Market Law Review*, 1991, letn. 28, št. 3, str. 647–662.
- COOTER, Robert, ULEN, Thomas. *Ekonomska analiza prava*. Ljubljana: Finance, 2005.
- GAŠPERIN, Urška. *Presoja splošnih pogojev poslovanja*, magistrsko delo. Ljubljana: Pravna fakulteta, 2011.
- GSELL, Beate. Deutsche Erfahrungen mit der begrenzten Erstreckung der Klauselkontrolle auf den unternehmerischen Verkehr. V: Kindl, J., Perales Viscasillas, M., in Arroyo Vendrell, T. (ur.), *Standardisierte Verträge – zwischen Privatautonomie und rechtlicher Kontrolle*. Baden Baden: Nomos, 2017, str. 237–257.
- KÖTZ, Hein. *Europäisches Vertragsrecht*. 2. Auflage. Tübingen: Mohr Siebeck, 2015.
- LEHMANN, Mathias, UNGERER Johannes. Save the Mittelstand: How German Courts Protect SMEs from Unfair Terms. *European Review of Private Law*, 2017, letn. 25, št. 2, str. 313–336.
- MCCOLGAN, Peter. *Abschied vom Informationsmodell im Recht allgemeiner Geschäftsbedingungen*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2020.
- PLAVŠAK, Nina, JUHART, Miha (ur.). *Obligacijski zakonik s komentarjem*, I. Ljubljana: GV Založba, 2003.
- PROBST, Thomas. Bankgebühren und der Schutz des Kunden vor missbräuchlichen AGB. *Jusletter*, 24. 4. 2017.
- SCHÄFER, Hans-Bernd, OTT, Klaus. *Lehrbuch der ökonomischen Analyse des Zivilrechts*. 2. Auflage. Berlin: Springer, 1995.
- STEMPEL, Christian. *Treu und Glauben im Unionsprivatrecht*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2015.
- WOLF, Manfred, LINDACHER, Walter, PFEIFFER, Thomas (ur.). *AGB-Recht*. 7. Auflage. München: C. H. Beck, 2020.
- ZGAGA, Matevž. *Meje avtonomije strank v kreditni pogodbi*. Ljubljana: Lexpera, GV Založba, 2021.